

A pánik szörnyű lehet, és ez nekünk jó, ennek örülnünk kell. Örüljünk hát, de mértéketlenül, és nem úgy, mint lapjaink teszik. Már nemcsak a Budapesti Hírlap, de a radikális, ízléstelen túlzásai miatt immár egyszer kormányrendeletre majdnem megfojtott Nap is örül, hogy a francia köztársaságnak vége, s császárság vagy királyság jön most helyébe.

Miért kell örülni ennek? Mert nem gondolkozunk, mert a harci düh elvakított bennünket, s mert mindenre inkább van most szükség, mint logikus, értelmes, tiszta gondolkodásra. Az erők harca ez, és semmi köze hozzá az értelemnek, a belátásnak, a judicizmusnak.

Ahogy a lipcsei csata¹² száz évre visszavetette az emberiség fejlődését, úgy fogja most 1914 visszavetni megint száz évre a konzervativizmus és feudalizmus karjaiba. Ez lesz a sorsunk – ha győzünk, s ha megvernek bennünket –, nem kell többé a sorsunkról gondoskodni, a halottnak mindig és mindenütt jó, az ő pihenését nem zavarja semmi.

Lublin körül tíz nap óta folyik éjjel-nappal a küzdelem. Ezekről az emberekről tíz nap óta nem került le a ruha, és tíz napja alusznak szabad ég alatt, a földön. Mikor lefekszem az ágyamba, mindig reájuk gondolok, és szégyenlem magam, hogy kényelmesen, nyugodtan fekszem, és aludni bírok.

Lemberg immár az oroszoké, teljesen kivertek onnét bennünket. Szeptember 31-ka óta vették el tőlünk.

„...AZ IRODALMAT ÚGYIS MEGETTE A FENE”

Részletek Laczkó Géza naplójából

Közzéteszi Veres Miklós

Laczkó Géza (1884–1953) író, újságíró háborús naplója, amelyet a Petőfi Irodalmi Múzeum őriz (V. 4887/1), egy befutott budapesti író helyzetét, gondolatait, belső vívódásait tárja az olvasók elé. A mozaikos írás 1914 és 1920 közötti bejegyzései három jól elkülöníthető időszakot ölelnek fel. Az első rész 1914 nyaratól 1915 januárjáig

tart. A második rész 1915 májusától 1916 márciusáig tartalmaz bejegyzéseket. A jóval töredékesebb utolsó rész 1918 októberé és 1920 májusa között született. Az alábbiakban közölt részlet a merénylet és hadüzenet közötti, valamint a háború első napjainak eseményeit mutatja be.

V. M.

¹² Az összesen közel százezer halottat követelő „népek csatáját”, az I. világháborúig Európa minden addiginál nagyobb ütközetét 1813. október 16. és 19. között vívták, melynek következtében az Első Francia Császárság megbukott.

Egy vasárnap délután, a hőség csökkenésekor, áldott állapotban lévő feleséggel felültem a Széna téren az omnibuszra, hogy az épp épülő Lánchídig lemenve a parton levegőzzünk. Már a kocsiban beszélt valaki, s a kalauz ijedt fontoskodással erősítgette a mondást. Oly ritka Pesten, hogy omnibuszban, villanyosban beszélgetés fejlődjék ki az emberek között! Odafigyelek tehát, s Ferenc Ferdinánd nevét hallom. „Megölték!” Egymásra nézünk az asszonnyal, s hideg értetlenséggel némán tanakodunk. Eh, nem igaz! De leszállva a kocsiról, itt is, ott is elkapunk egy-egy szót, míg végre a tömött sétaúton üvöltő rikkancs áll meg rohantában. Körülálljuk, s csakhamar elfedik. Hang után megyek, s a part kőkorlátjához támaszkodva, egy messenger boyt látok, furcsa, karimátlan, kerek, lapos tetejű sapkájában, aki lázasan osztogatja „különkiadás”-ait. „Ferenc Ferdinándot és feleségét, Hohenberg Zsófia grófnőt Szarajevóban meggyilkolták!” Az első híradás zavaros volt, és bombáról beszélt.¹ Fel s alá sétálva olvasgattak az emberek, de sem rendbomlás nem volt soraikban, sem megilletődés arcukon. Az enyémen se. Ezt a rejtélyes, szigorú trónörökös aligha szerették sokan. A magyarok egyáltalában nem. „Más világ lesz, szabadabb, magyarabb, művészibb!” – mondtam a feleségemnek, mert Ferenc Ferdinándtól mindenki a magyarság elnyomását, bigott katolicizmust s rideg militarizmust várt. Második gondolatom volt csak az emberi szánakozás. Apa és anya voltak, s ha nekünk tán rossz is lett volna uralmuk, három félig cseh, félig Habsburg árvát hagytak hátra, az ellentétes sors könnyű prédájául.² Mindent összevéve nem nagyon sajnáltam elmúlását, én, a szabadgondolköző, szabadkőműves, népjogok barátja, a függetlenség harapós közkatonája. A következő nap még elolvastam a lapot, de a temetése körül lejátszódott csúf viszálykodás már nem érdekelt. Aztán elfelejttem az egészet. [...]

A Szerbiának küldött ultimátum nagyszerű, főnnehéző, büszke mondataival, amelyeknek minden szava egy-egy az érintéstől undorodó, de hatalmas pofon, elragadott. Tetszett finoman sértegető, férfias ereje. Azt bizonyította, hogy a trónörökös ellen elkövetett gyilkosságot Szerbiában szótték, s a legteljesebb elégtételadást követelte. Mindenkinék föltűnt benne egy passzus, amely „az állítólagos Ciganyevics” szerepéről szólt. Akkor egy szerb vezérkari tisztre tett célzásnak vettük, de ma azt beszélik, hogy az állítólagos Ciganyevics maga György szerb királyi herceg.³ De mi még, békés polgárok, csak találgattuk, hogy lesz-e ebből háború. Én rögtön mondtam, hogy igen, de arra nem gondoltam, hogy európai lesz. Csakhamar megjelent Németország jegyzéke, amely teljes erővel követeléseink jogosságát hangoztatta, s keményen megfenyegette azt, aki a Monarchiát jogos kívánságainak keresztülvitelében megakadályozná.

Aztán minden összezavarodott. A villanyosok itt, Pesten megálltak, tömegekké tolongott az egyébként előkelően nyugodt pesti sétáló, emberhangtól néma utcáink kiáltástól, beszédétől visszhangzottak, a katonaruha egyszerre elszaporodott, mozgósítási plakátok ültek ki a falszegletekre, az új trónörökös lejött nejével Budapestre, a vonatok nem mentek, s a lapok félóránként üvöltették végig a városon különkiadásaikat: a Mo-

¹ Az első merényletkísérletet Szarajevóban Nedjelko Čabrinović követte el, robbanószerkezetet dobott a trónörököspár autójára, de célt tévesztett.

² Sophie von Hohenberg hercegnő (1901–1990), Maximilian von Hohenberg herceg (1902–1962) és Ernst von Hohenberg herceg (1904–1954).

³ Egykori sajtóhírek szerint a szarajevói merénylők elfogásuk után azt vallották, hogy egy „Ciganovics” nevű szerb férfi bérelte és fegyverezte fel őket. Az 1914. július 23-án Szerbiának küldött jegyzék több pontban is utalt „Ciganovic Milán” szerepére. Milan Ciganović (1888–1927) a Fekete Kéz nevű terrorszervezet tagja volt, melynek élén a szerb ezredes, Dragutin Dimitrijević állt, aki kitervelte a merényletet.

narchia megüzente a háborút Szerbiának. Volt nálunk lelkesedés, de úgy vettem észre, azok csinálták, akik itthon maradtak. Feleségem állapota utolsó napjait nyögte, s a legnagyobb izgalom borzongott végig Budapesten. Annyira meg voltak keveredve az emberek, hogy az első napokban senki sem akart húszkoronás papírpénzt ezüstre váltani. Itthon már megvolt minden a jövődő kisbaba méltó fogadására. Ablakaink alatt, egyébként a legcsendesebb Budán bosnyák katonák masíroztak, doboltak, trombitáltak, s a lábdobogások félóránként megújuló zaja pótolta a Lövéház utcai kis, egylovas omnibusz megszokott kocogását. Az omnibusztársaságtól 300 pár lovat rekvirált a katonaság. Alice aggódva vett tudomást minden újabb hírről: félt, hogy engem is elvisznek, ki pedig sosem voltam katona. Senki sem tudott semmit; a ritka magyar nyugalom most sem hagyott el minket, de belül, azt hiszem, mindenki meg volt ijedve. Egy ilyen délután álmomból zavarnak fel, hogy egy úr s egy tiszt keres. Kimegyek az előszobába. (Feleségem már azt hitte, visznek.) Kisül, hogy egy tisztet akarnak elszállásolni nálunk. Jó, mondom. Fölírják a kis hálószobát, s mikor már menni akarnak, így szólók a fővárosi tisztviselőnek:

- Csak az komplikálja a dolgot, hogy kisbabát várunk!
- Ja úgy, persze, az más, akkor természetes! És mikor fog az történni?
- Azt igazán nem tudom – felelem egy percre meghülyülve, udvarias kitéréssel.

Lefordítja aztán németre a tisztnek, amiket mondtam. Erre:

– Also, ich reflektiere nicht!⁴ – szól mereven a kis cseh tiszt, s láttam az arcán, nehez-
tel, s az egész históriát mesének tartja.

Másnap, július 29-ikén megint folyton masírozás, kocsik, automobilonok már kora reggel. Mikor fölbredek, azt mondja Alice, te, azt hiszem, ma meglesz. Hajnali négy óra óta meg-megújul a fájás. Mivel a bábának hamar kellett így telefonálni, mondtam, menjen le maga, mire én felöltözöm, sok idő elmúlik. Le is ment. A bába jön rögtön. De házi orvosunk, Záborszky István, nincs Pesten. Újabb ijedelem: nem értesített, hogy el fog utazni, bár tudta, hogy gyerek lesz. A madám és Alice föl s le jártak, a feleségem meg-megállt, s fájdalommal nyögött, kiáltott. Aztán bezárkóztak a hálószobába, s én a gyerekszobából lestem szorongva az eredményt. Eszembe jutott a Háború és béke szülési jelenete, s borzalmas hatásától nem tudtam szabadulni. Egyszer csak megszólalt az előszobacsengő. Kimegyek, ajtót nyitok, s előttem áll anyám és nagyanyám, akiket én Dunántúlon tudtam. A háborútól megijedtek, és siettek haza Kolozsvárra. Intettem, hogy halkan, mert az előszobaajtóval pont szemben van a hálószobáé. Némán tipegve jöttek utánam a dolgozóba.

– Szervusz. Üljetek le, mindjárt itt lesz a kisbaba – szóltam, megcsókoltam őket, és kimentem.

Azt hitték szegények, hogy délutáni továbbutazásuk előtt nálam megebédelhetnek. Mondtam, hogy most már menjenek át a szomszéd vendéglőbe. Én visszaultem a gyerekszoba díványsarkára, s a kiáltások fokozódó erejét figyeltem, s babonás erővel féltem Alice halálától. A cigaretták gyorsan fogytak remegő ujjaim között. Egy éles sikoltás, utána nyekergő, halk gyereksírás. A nevemet hallom. Odaugrok, benyitok, a madám masszírozza a boldogan mosolygó Alice-t, s az ágyam tetején egy vászoncsomó mocorog, vinnyog.

Anyámék visszajönnek, benéznek Alice-hoz. Gyorsan ebédelek, ők aludni dűlnek a dolgozóban, aztán Györgyike lányommal beszélgetnek, s már messziről behallatszik

⁴ Én nem mondok semmit.

a rikkancsordítás Belgrád bombázásáról. A kis Márta Belgrád bombázásának napján így született. Szerencsés kor kezdődátuma ez, vagy oly időé, melyben minden elpusztul, amit szerettünk?

Mély izgalom fogott el minduntalan e napokban, ha Magyarország sorsára gondoltam. Ha győz seregünk, maga a magyarság vajmi kevés hasznát fogja látni, mert Ausztria mindig szorosabbra fűzte a barátság kötelékét, úgy, hogy szolgaság kötelévé lett csakhamar, ha fegyvereit győzelem koszorúzta, s mert ha miénk a siker, kik a német imperializmus jegyében harcolunk, minden külön szabadságnak, felvilágosodásnak jó időre vége. S ha levernek bennünket, tán fel is oszlik a Monarchia, s szláv, germán tenger ölelte kis szigetünkéből mindig elmos valamit az éhes hullám, feltéve, hogy meghagynak kis, önálló szigetnek.

Aztán jöttek a hadüzenetek: Németország Franciaországnak, Oroszországnak, Anglia Németországnak és vice versa, úgy, hogy végül csak Dél és Észak maradt ki a játékból. [...]

Az asztalnál hárman ültünk: a német kisasszony, Baba meg én. Megsajnáltam a szegény nőt, s kezdtem vele, hogy Alice feküdt, nem tudott senkivel beszélni a Babán kívül, németül beszélni. Nehezen ment, de a háborús hírek újdonsága tüzelt, erőlködtem, s ma már, alig két hónapra rá, vígan kotyogok germánul. Végül a lány már nevetett híreimen: ma ez üzent háborút annak, holnap az amannak, így ment ez egy héten keresztül, s ki lapot nem olvasott, mint ő, végre is csakugyan furcsának találhatta együgyűségében a sok összevissza hadüzenést.

Lapokat tömegben vásároltam. Máskor az egy nekünk járót még át se futottam, s most csak hírlapokkal tápláltam magamat. Hihetetlen izgalmak szántottak végig rajtam, s megismertem, ami csak néha, ha derengett bennem eddig, a hazafiú remegését, szorongó aggodalmát a földért, melyet mostohámnak tartottam, s amelyről folyton-folyvást máshova vágytam gall formációjú lelkem minden germángyűlöletével.

A város képe megváltozott. A katona lett az utca s a szívek ura. Szinte szégyellte az ember, hogy itthon maradt. Szinte óráról órára más hirdetés jelent meg a falak alján: ma részleges mozgósítás, aztán járművek, lovak bekérése hadi célra, automobil-avatás a Vérmezőn, népfőlkelők dolga, házbérfizetésről, a Vöröskeresztről, ingyenebédről, a hadba vonultak hátramaradottainak segítéséről. Közben álhírek terjengtek minden épkézláb ember behívásáról, s feleségem komolyan aggódott miattam, hátha elvisznek. Közben el-elnéztem az iskolába, meg fog-e nyílni. Volt kolléga, aki attól félt, hogy fizetést sem fogunk kapni. Schindler Gyulát behívták, Szabó Gábort is; az iskola helyettesítésükről gondoskodott. Ezerfelé szaladgáltam, izgatódtam, s közben lassan megfeledkeztem az írásról, csak úgy máról holnapra. Istenem, hova lesz a művészet, a békés irodalom. Katona, katona, halál, betegség, nyomor: ez a horizont.

Szegény egyetlen jó Dadi barátom Franciaországban maradt mint hadifogoly.⁵ Hogy van az, hogy eddig is elég kalandos élete most evvel a felejthetetlen kalanddal bővült, míg más szürkéből csak szürkébbe kerül, mint én?

Az izgalmat csak szította a pénzre éhes lapok sok különkiadása. Az iskola beíratásai azonban lefolytak, Alice felépült, a Nyugat megjelent, s a nyugalom mintha örökre eltávozott volna belőlünk.

⁵ Célzás Laczkó legjobb barátjának, Kuncz Aladárnak a helyzetére. Kuncz a háború kitörésének pillanatában Franciaországban tartózkodott. Mint ellenséges ország állampolgárát a francia hatóságok előbb Noirmoutier-be, majd d'Yeu-be internálták. 1919-ben, öt év fogság után szabadult, és térhetett haza.